

Editorial

Àlex Broch

El número 37 d'*Estudis Escènics* ret memòria a la persona i obra de Jaume Melendres i pot fer-ho, resulta paradoxal, perquè Jaume Melendres, com a Cap de Serveis Culturals de l'Institut del Teatre, va impulsar i va fer tot el possible perquè aquesta nova etapa de la revista, sota la direcció de Joan Casas en els primers anys, pogués tornar a ser la revista acadèmica de l'Institut del Teatre. També, doncs, la nova etapa d'aquesta revista és deutora i fruit de la visió de la seva necessitat i de la decisió que prengué Jaume Melendres.

En el moment en què amb aquest editorial tanquem el procés de redacció de la revista, estem segurs que a Jaume Melendres li hauria agradat llegir i conèixer moltes de les coses que s'hi diuen. I lamentem força que la nostra comunitat acadèmica i professional no sàpiga dir-ho en vida dels seus representants més significatius. Saber-ho ajuda i estimula els vius, i ara només ens queda el consol d'il·luminar, amb tot allò que hem sabut construir en l'elaboració d'aquest número d'*Estudis Escènics*, la memòria dels morts. En aquest cas la fecunda acció i treball de Jaume Melendres.

Una personalitat, qualsevol personalitat complexa, no s'esgota amb una sola mirada. Tampoc, és clar, la de Jaume Melendres. Per això sabem que som en l'inici d'un procés, d'una descoberta, la d'oferir l'itinerari i el camí seguit per Jaume Melendres al llarg de la seva vida professional. Oferim aquí un Jaume Melendres polièdric però també sabem que no totes les cares han rebut la mateixa llum i que és ben possible, i ben segur, que algunes quedin per il·luminar i que, per tant, són camins que haurem de transitar en el futur.

Hem orientat el perfil d'aquesta mirada cap a cinc trets que ajuden a configurar-lo. Són, per ordre alfabètic —tant els cinc trets que assenyalen com l'ordre intern dels redactors dels articles dins de cada apartat sempre segueixen un ordre alfabètic— la seva condició d'autor, de crític i teòric, de director, de pedagog i de traductor. Considerem que amb la suma de totes cinc condicions ens apropem a la diversitat, riquesa i complexitat de Jaume Melendres. Com hem dit estem segurs que no exhaurim el trajecte però voldríem creure que orientem el camí.

Jaume Melendres fou un autor dramàtic i com a tal forma part d'un capítol de la història del nostre teatre recent. Pere Riera segueix, explica, el procés i actualitza els referents que, per a molts lectors i espectadors, encara estaven ancorats en una primera dramaturgia circumscrita als anys seixanta i setanta, moment de l'entrada de Melendres en l'escena de la vida intel·lectual i cultural del país. Però, com autor, aquesta entrada tingué una complexitat més àmplia i la veu creadora de Melendres abasta altres gèneres literaris. Feliu Formosa ens recorda el primer Melendres poeta, com un autor a la recerca d'una veu personal, mentre Àlex Broch ens situa davant de la complexitat narrativa de l'autor, una obra, com es diu, «breu però no menor», que elabora una forma molt personal de construcció narrativa al servei, bàsicament, de les complexes i difícils relacions interpersonals.

La personalitat crítica i teòrica ha adquirit una important dimensió en el conjunt d'aquest número especial d'*Estudis Escènics*. És la imatge i la força de la personalitat intel·lectual que ha dominat i domina en ell durant aquests darrers anys i que és, no hi ha dubte, el fruit del treball de tota una vida dedicada a la reflexió sobre el fet teatral. S'imposa, quasi, com una lògica inevitable. Hi ha autors l'obra dels quals està lligada a uns títols, aquells que millor expliquen tant l'obra com els interessos que l'han configurat. Jaume Melendres és l'autor de *La teoria dramàtica* que és única en la història de la dramaturgia catalana i un llibre de referència que, pel seu saber acumulat, dignifica l'autor i la cultura dramàtica a la que pertany. Joan Casas ens introdueix en les particularitats de l'exercici de la crítica per part de Melendres i del seu pes i paper, principalment des de les pàgines de *Tele/èXprés*, en la creació d'un estat d'opinió durant els difícils anys finals de la dictadura i els inicis de la transició democràtica, una intervenció crítica que el converteix en un clar i principal testimoni d'aquell moment. Jordi Coca, amb el seu text, inicia la primera de les diverses reflexions i aproximacions a la principal i importantíssima obra teòrica de Jaume Melendres, la seva teoria dramàtica. Amb una lectura atenta i crítica introdueix tant algunes observacions precises com els reconeixements a les formulacions i el discurs interpretatiu construït per Melendres que formen part, amb tota lògica, del debat intel·lectual que una obra com *La teoria dramàtica* posa sobre la taula. Enric Gallén ens presenta el paper i la funció que Melendres va tenir en un dels debats essencials del teatre català en els anys setanta i que fa referència a dues actituds que, des d'una posició teòrica i —sense cap mena de dubte— ideològica, enfrontà a la professió teatral entre defensors i detractors del teatre d'autor o la creació col·lectiva. Jaume Mascaró que fou qui, el 14 de juny de 2007, presentà oficialment *La teoria dramàtica*, explica com formulà aquella presentació ex-

cloent i afirmant alhora què no és i què és *La teoria dramàtica* amb un exercici que acaba per construir i definir la mirada, més de director que no pas de dramaturg o actor, que orientà Melendres en la confecció de la seva magna obra, recordant com Shakespeare, Aristòtil i Diderot són els tres autors més citats en el llibre. Maite Pasqual esmenta com l'estructura de composició de *La teoria dramàtica* suggereix l'estructura de l'obra dramàtica en tres actes amb les seves escenes i unes didascàlies de situació. Descriu i analitza també l'ordre i composició de cada acte amb el que és una anàlisi de l'evolució per aquest «viatge a través del pensament teatral», que no solament és un subtítol sinó que és l'esperit que anima a l'autor en la redacció d'un llibre que té, necessàriament, un final obert. Roberto Scarpa recorda com va conèixer en Jaume Melendres i el lligam i relació que, al llarg dels anys, s'establí entre ells a San Miniato. I fa un especial esment a la "Lliçó Magistral" que va fer Melendres l'estiu del 2007 a San Miniato, on explicà el record i alhora metàfora que sobre els trens de l'estació d'Èmpoli va sentir i viure, i que avui sabem que, amb el títol de *Sobre els ismes, els istmes i el tren elèctric d'Èmpoli*, també fou la conferència amb la qual inaugurà el Màster Oficial Interuniversitari d'Estudis Teatral del curs 2009/2010 a la Universitat Autònoma de Bellaterra. Un text, també, que ha esdevingut la seva darrera publicació. Com un complement i activitat a San Miniato, Giulia Puceti, alumna i actriu, explica la seva experiència amb les formes, maneres i actitud que seguia Melendres en el procés de treball i direcció d'actors. El que explica Giulia Puceti ens reporta al primer dels tres eixos fonamentals que, més endavant, Genoveva Pellicer ens recordarà i explicarà en el seu article al parlar de l'acció pedagògica de Melendres com a director d'actors.

Joan Castells presenta i dibuixa el Jaume Melendres director d'escena o escenificador. Castells recorda que en aquesta tasca el seu treball ha estat molt més extens en el camp de la pedagogia teatral que en els escenaris directament professionals, fa un seguiment de les raons que subjauen en l'elecció d'un cert tipus d'obres en les quals el joc de la paradoxa no és aliè, entra en el pensament que orienta el seu treball de direcció i ho exemplifica, recollint les paraules del mateix Melendres, en relació amb un muntatge com *La importància de ser Frank* d'Oscar Wilde que, al llarg de disset anys, va muntar tres vegades. Un oportú i útil quadre del repertori que dirigí Jaume Melendres tanca l'article.

Genoveva Pellicer i Ramon Simó tracten del Jaume Melendres pedagog, el professor de l'Institut del Teatre. Genoveva Pellicer ens explica com va compartir al llarg de deu anys l'assignatura de Direcció d'actors amb Jaume Melendres, del qual en fou també alumna. Això li permet fer una exposició

i anàlisi del treball de Melendres des de dins mateix de l'acció pedagògica i dels principis orientatius. Així, es van construir els principis, les estratègies, les precisions —terminològiques, per exemple—, els estímuls, potencialitats, els elements a seguir o incorporar que entraven en joc a les classes per tal que els alumnes/actors fessin i fossin el personatge que els pertocava interpretar. No solament es descriu una atmosfera i una pedagogia de treball sinó també les formes i els camins per arribar a construir un personatge. Ramon Simó entra en els replecs ocults que veu i intueix que s'amaguen darrera d'una de les darreres obres de Melendres, *El parc d'atraccions d'Helena Karsunkel*, i de les relacions que s'estableixen i s'expliquen en l'obra entre la doctora psicoanalista, Helena Karsunkel, i la seva alumna, Estefania. Simó planteja no solament possibles significacions del nom de la doctora, Karsunkel, sinó el que podria ser una transferència en el comportament, actitud i la relació pedagògica entre mestra i alumna per arribar a afirmar que Melendres, com a pedagog, pretenia que els seus alumnes aprenguessin a ser «lliures en l'exercici de la seva feina».

Jordi Sala incideix en un vessant, el de traductor, que no es pot pas negligir al configurar la personalitat de l'home de teatre que fou Melendres perquè, també, en la traducció, en la relació i elecció de les obres traduïdes, trobem claus i indicis per comprendre i conèixer millor els seus interessos intel·lectuals i dramàtics. A principis dels setanta, Melendres desenvolupa una tasca professional de traductor de temes sociològics i econòmics, després ja més pròpiament de teoria dramàtica, fins arribar a la traducció més important, quasi en paral·lel en importància amb allò que seria la redacció de la seva *Teoria dramàtica*, com és el *Diccionario de teatro* (1998) de Patrice Pavis. Quant a les obres de creació dramàtica, Sala també fa una útil relació de les traduccions que realitzà entre 1972 i 2009 i, el que és més important, fa una interpretació de les raons i significació de la continuïtat en la traducció i l'elecció dels autors i obres escollides. La conclusió final també és clara: només per les traduccions realitzades, Jaume Melendres ja tindria un lloc de privilegi en la història del nostre teatre.

La Institució que fa possible la revista *Estudis Escènics*, l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, i tots aquells que des dels nostres diferents àmbits de responsabilitat tenim el compromís de fer-la realitat, vàrem saber i acceptar, des del primer moment, que el número que dedicàvem a la memòria de Jaume Melendres no podia ser ni un número hagiogràfic, ni un recull

de records i de sentiments d'amistat. Sabíem i sabem que la millor defensa de l'amic i el company és, com sempre, l'estudi, l'anàlisi i la difusió de la seva obra. És allò que el dignificarà i el restituirà millor en la memòria de tots. I això és el que hem volgut i hem pretès fer.

Però l'amistat i el respecte professional cap a la persona de Jaume Melendres també té sentiments i dolors que no podem ni volem ocultar. Per això el darrer bloc de la revista té una significació especial. Patrice Pavis, amb unes sentides i sinceres paraules, ha volgut col·laborar amb un text a la memòria de l'amic. D'un amic que, com ell recorda, a l'inici només era el traductor del seu *Diccionario de teatro* al castellà. Pavis ha escrit unes paraules que recorden la relació entre tots dos, una relació que malauradament no es va arribar a aprofundir tal com ell hauria volgut, i col·labora amb un text que parla del teatre avui i d'avui, una manera de testimoniar que el present i el passat tenen igual importància. D'altra banda parlar de la interculturalitat en el camp teatral, de la crisi d'identitat nacional, la desterritorialització o el teatre globalitzat són idees i conceptes que, segur, no serien estranys en el pensament humà, social i polític de Jaume Melendres.

Joan Castells, sota la denominació 10.5.10. *En record de Jaume Melendres*, dirigí la tarda del 10 de maig del 2010, a la seu de l'Institut del Teatre de Barcelona, una sessió en record de qui havia estat professor d'aquesta institució al llarg de força dècades. Professors, alumnes i amics ens vàrem trobar per fer-nos companyia en el record de l'amic absent. En aquesta sessió es llegiren diversos i breus textos que com a memòria o gloses d'amistat o record lligaven els presents amb Jaume Melendres. Cadascú des de la seva relació personal. Totes aquestes intervencions, més de vint-i-cinc, és el que recollim ara amb el títol de *Ventall Melendres*.

A l'inici d'aquest editorial hem dit que amb aquest número especial d'*Estudis Escènics* sabíem que no exhauríem els camins d'accés que ens puguin portar al coneixement de tota l'obra de Jaume Melendres, però que crèiem que orientàvem el camí. En aquest propòsit i en el normal desenvolupament dels darrers números de la nova etapa d'*Estudis Escènics*, el suport i treball efectuat des del Centre de Documentació i Museu de les Arts Escèniques (MAE) de l'Institut del Teatre ha estat constant i imprescindible. Per aquest número dedicat a Jaume Melendres, el MAE, en la persona de Teresa González, ha elaborat un Quadern Bibliogràfic on es fa un inventari i es relaciona l'obra escrita de Jaume Melendres per facilitar el seu coneixement i estudi i així ajudar en aquest trajecte que obre el present número d'*Estudis Escènics* i que vol deixar obert. La informació és tan àmplia que el que oferim és una síntesi del material recollit i ens remet a l'adreça electrònica per tal de com-

pletar-lo. És una informació del tot imprescindible per acarar, d'ara endavant, qualsevol aproximació i/o estudi que es vulgui fer de la personalitat i l'obra que va desenvolupar Jaume Melendres al llarg de tota la seva vida.

L'article de Roberto Scarpa que recollim en aquest número recorda unes paraules de Jaume Melendres pronunciades a San Miniato: «Convençut que la mort no representa cap frontera, em sembla raonable emprendre un viatge pel temps a la recerca d'un pensament còmplice». Són les seves paraules i el millor colofó per aquest número 37 d'*Estudis Escènics* dedicat a ell. També nosaltres estem convençuts que les complicitats intel·lectuals amb un autor viuen molt més que la seva vida.

